

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

«ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ – МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ
БАСЫМ БАҒЫТТАРЫНЫҢ БІРІ»

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ

МАТЕРИАЛДАРЫ

Астана, 2011

УДК 811.512.122(075)
ББК 81.2 қаз я 7
Қ 17

Редакциясы басқарған:
Филология ғылымдарының кандидаты, доцент *А.О. Тымболова*

Қазақ тілін оқыту – мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі; республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2011. - 260 б.

ISBN978-601-7321-48-2

Қ 17 «Қазақ тілін оқыту – мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі» атты республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдарының жинағы ретінде ұсынылып отырған бұл еңбекте мемлекеттік тілді оқытудың өзекті мәселелері қамтылған.

Жинақ тіл жаныашырларына, филология саласындағы зерттеушілер мен студенттерге, магистранттар мен өзге тілді аудиториядағы қазақ тілінің мамандарына, жалпы оқырман қауымға арналған.

ISBN978-601-7321-48-2

УДК 811.512.122(075)
ББК81.2 қаз я7
Қ17

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

МАЗМҰНЫ

Алдавхитова Г.Н., Тлеужанова Г.Т. Тіл – адамдар арасындағы қарым - қатынастың аса маңызды құралы.....	6
Абдулова Б.С. Уақыт концепті және морфологиялық шақ түрлерінің қолданылуы.....	9
Абуова З.Қ. Қазақ тілін оқытудағы түйінді мәселелер және оны шешу жолдары.....	13
Ақбұзаяуова Б. Публицистикадағы салыстыру және метафора.....	16
Алтылбекова О. Б., Никбаева К. М. Қазақстан мектептері білім беру саласындағы мемлекеттік тіл.....	20
Ахметова К.А. Антилогизмдердің мәтіндердегі көрінісі.....	23
Аширова А. Мамандыққа қатысты кәсіби лексиканы оқытудың ерекшеліктері.....	28
Әбдікәрім Т.М. Аксиологиялық және антропологиялық пайым негізінде мәтінде құраудың әдістері.....	32
Әділбек А.М. С.Сейфуллин шығармаларындағы бірнұғай пысықтаушытардың қолданылу ерекшеліктері.....	37
Әлісжан С.Қ. Жастарды сөз мәдениетіне тәрбиелеудің кейбір мәселелері.....	42
Байсова Л.Ж. Қазақ тілі сабағында оқушыларды тіл мәдениетіне тәрбиелеуді ұйымдастырудың жолдары.....	44
Бекмағамбетова Ә.М. Е.Ыбыраев шығармаларындағы үнемдеу заңдылығы.....	49
Берініева Л.Б. Орта мектепте үш тілдегі әдебиеттерді оқыту мәселелері.....	52
Бірманова Г.И., Смыдкова М.Д. Бақсылық сарындағы сөз бен әуен үйлестігі.....	57
Бөкен Г. XX ғасыр басындағы қазақ поэзиясының поэтикалық жүйесі (Сұлтанмахмұт, Мағжан, Бернияз шығармашылықтары негізінде).....	60
Досжан Г.А. Ағылшын кірме терминдерін қазақ тіліне бейімдеудегі латын графикасы негізіндегі ұлттық әліпбидің рөлі.....	63
Ермекова Ж.Т. Маркеры казахской культуры в словесных образах Д. Накипова.....	68
Еспекова Л.Ә. Қазақ тілінің дыбыстық жүйе құрылымына қатысты ұғымдарды біріздендіру мәселелері.....	73
Жақыпов Ж.А. Сөзтіркесім және контекст.....	75
Жолшаева М.С. Қытайда жарық көрген «қазіргі қазақ тіліндегі» мөлшерлік сөз табына лингвистикалық талдау.....	82
Жумина Б. С. Орыс сыныптарында мәтін арқылы тіл дамыту жұмыстары.....	87
Жұматай С.М. Шетелдіктерге қазақ тілін үйрету ерекшеліктері.....	91
Иманалиева Ғ.Қ. Орыс тілді аудиторияда студенттердің сойлеу шеберлігін қалыптастыру.....	97

МАМАНДЫҚҚА ҚАТЫСТЫ КӘСІБИ ЛЕКСИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аширова А.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың доценті, ф.ғ.к.
(Алматы)

Бүгінгі білім беру жүйесінде ақпараттық және қарым-қатынас технологиясын дамытуға деген ұмтылыс ерекше. Мемлекеттік тілді толық меңгерген, ғылым мен техниканы жаңа үрдісте дамыта алатын, кәсіби деңгейде қарым-қатынас орната алатын, кәсіби құзыреттілік деңгейін көтере алатын маманға деген сұраныс артып келеді. Қазіргі маман өз саласында жетістіктерге қол жеткізуі үшін ағылшын тілімен қатар қазақ тілін де білуі шарт.

Қазақ тілін меңгерту барысында тек мамандық бойынша ғылыми әдебиеттерді, ғылыми-көпшілік қоғамдық сипаттағы газет, журнал беттеріндегі мақалаларды оқи алу дағдысын қалыптастырып, жетілдіру емес, сонымен қатар тұрмыстық, саяси-қоғамдық және кәсіптік тақырыптар бойынша сұхбаттарға қатыса алу дағдысын қалыптастыру да бүгінгі алға қойған міндеттеріміздің бірі. Студент өз ойын дұрыс жеткізе білуі керек.

Қазіргі таңда қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне оқытуда студенттерді болашақ мамандықтарына бағыттап оқыту жан-жақты іске асырыла бастады. Осыған байланысты Ф.Оразбаева, З.Күзекова, Г.Қарақұсова, К.Сариева, Г.Алдамбергенова, Ш.Құрманбаева, Р.Шаханова, А.Сыбанбаева, А.Жұмағұлова, К.Аухадиева, Ә.Уәбиева, М.Жорақбаева, А.Мұратбекованың еңбектері жарық көрді.

Бұл ғылыми-әдістемелік еңбектерді қарастырылған мәселе – оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым, тілдесім әрекеттері арқылы тіл үйренушілерге қазақ тілін коммуникативтік тұрғыдан меңгерту; сауатты жазу білу; кәсіби тілдесімді еркін түрде жүзеге асыру. Аталған жұмыстарға тілші ғалым Ф.Оразбаеваның «Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі» атты еңбегіндегі теориялық тұжырымдар мен басты қағидалар арқау болған. Ғалымның кәсіби тілдесім жөнінде мынадай пікірін келтіру орынды: «Кәсіби тілдесім – тіл үйренушілерге белгілі бір мамандықтың саласына байланысты сөйлесудің үлгілерін, мамандыққа қатысты сөздерді, тілдік қолданыстарды, терминдерді үйрету. Адамдардың бір-бірімен қандай мақсатпен, қалай сөйлесуіне байланысты тілдесім түрліше болады: ресми, бейресми, қалыптасқан тілдесім және т.б.» [1, 121 б.].

Қазіргі білім беру кеңістігінде қандай да бір мамандықтың лексикалық жүйесіндегі термин сөздерді меңгеру оңай емес. Мамандар өздерінің кәсіби ортасында көптеген өзге тілдермен енген сөздермен қатар, олардың қазақ тіліндегі баламаларымен, аудармасымен түрлі ақпарат көздері арқылы (кітаптар, журналдар, интернет т.б.) танысып отырады.

Алайда, егер сұхбат құрушылар әртүрлі ұлт өкілдері болса, онда ғылыми, кәсіби ақпараттарды қабылдау және жеткізулері қиындайды. Сонда терминологиялық бірліктердің екінші тілге аударылу мәселесі шығады.

Сондықтан тілдік емес ЖОО-на арналған қазақ тілі бойынша бағдарламада студенттердің мамандық бойынша терминологияны және ғылыми әдебиеттерді өз тілдеріне аудару алуын талап етеді.

Ғылыми стильде ғылыми терминдердің мол қолданылатындығы, сөйлемнің анық, түсінікті болуы ғылыми жазбалардың стильдік белгілері болса, мұнда да жалпы тілдің ортақ нормаларымен қатар ғылыми стильдің стилстикалық нормалары тұрақтанады. Стилстикалық норма ғылыми стильдің стилстикалық категорияларынан түзіледі.

Ғылыми стильде нормадан тыс тұратын сөздер қолданылмайды, морфологиялық тұлғалардың да жалпы тілдік грамматикалық варианттары жұмсалады. Сөйлем құрылысы да тілдік норманың қатаң тәртібін сақтайды. Сөздердің дәл мағыналарын жұмсау басымдық табытады, баяндау барысында синтаксистік нормалардың жалпы әдеби нормалағы варианттарына жол беріледі. Бұл стильде ғылыми терминдердің, оның ішінде мамандық терминдерінің қолданылуы ғылыми мәтіннің стильдік белгісі әрі стилстикалық нормасы болып табылады.

Терминология – кәсіби қарым-қатынас аясында қызмет ететін ғылым мен техниканың түрлі саласындағы терминдер жиынтығы. Ғылыми стильдің негізгі сөздік қоры – терминдер. Ғылыми мәмәтінде қызмет ете отырып, терминдер басқа сөздермен күрделі мағыналық синтаксистік қатынасқа түседі.

Өзге аудиторияда мамандыққа бағыттап оқыту барысында қазақша сөйлеу білуге қажет керекті лексиканы талапқа сай дұрыс таңдап алу қажет. Бүгінгі күні студенттерді ауызекі сөйлеуді меңгертумен қатар кәсіби тілді де үйрету жүзеге асырылууда.

Тілді меңгертудегі маңызды ақпараттық бірлік – мәтін екені белгілі. Г. Т. Алдамбергенова «Кәсіптік мектептердің орыс бөлімі оқушыларының қазақша сөйлеу тілін құрылысшы мамандығына сәйкес мәтіндер арқылы дамыту» деген тақырыпта кандидаттық диссертациясында мәтін арқылы тілді оқыту төмендегі міндеттердің жүзеге асуына көмегін тигізеді:

- тұрмыста, өндірісте, әлеуметтік ортада қазақша тілдік қатынасты игеру;
- қазақ тілінде мәдени-ресми, кәсіби қатынасқа дайындық;
- өз мамандығы бойынша сұрақтарға жауап бере білу, осы тақырып төңірегінде ойын айта білу дағдыларын меңгерту;
- кәсіби бағыттағы қарым-қатынастық мәтіндерді аудармасыз түсінуге ұмтылу;

- оқушылардың сөздік қорын молайтуда аударма, түсіндірме және кәсіби сөздіктерді пайдалана білу;

- қазақша ойлауға, қазақша сөйлеу әуезділігіне жету, үлгісіз, жетексіз өз бетінше сөйлеуге, жазуға дағдылану, игеру [2, 77].

«Мәтінді сұрыптағанда мынадай факторлардың кешенді жүйесін ескерген жөн: студенттердің мамандығы бойынша актив сөздер мен түсіндірме терминдердің ауқымы; лексика-грамматикалық материалдың ерекшелігін қамтамасыз ету; мәтіннің қиындық деңгейін анықтау критерийі; мәтіннің семантикалық моделін құру мүмкіндігі; мәтінде ойлау-танымдық мәнінің болуы;